Het Dorp Ter AA en omgeving in vroeger eeuwen.

Gij, die van yver brand
om vlytigh na te spooren
D' Aloudheid van ons land,
waarin gy wierd gebooren,
O, Bataviers! t' Is tyd,
nu kunt g' in weinig blaân,
Zo zinrijk, kort en klaar,
uw graage lust verzaân!

Met dit gedichtje vangt een onzer historieschrijvers aan, als hij de „de eerste opkomst van Holland, Zeeland en het Sticht Utrecht" beschrijft [1]).

En aangezien ook ons Genootschap zich beijvert, om „na te sporen", wat van de geschiedenis der oude Gouw „Niftarlake" bewaard is gebleven, moge het hiervolgende daartoe een steentje bijdragen.

In een onzer vroegere jaarboekjes werd een en ander medegedeeld over de Nederlandsch Hervormde Kerk te *Ter Aa* [2]). Helaas is van dit dorp en omgeving niet veel historie bewaard gebleven, hoewel er toch een paar bouwwerken stonden, die van belang waren.

AA, AADE, EE, IE, YE en Y beteekende in de oude taal „water" en het werd als voor- of achtervoegsel gebruikt in namen, die met water verband hielden, b.v. Wyd-*aa*, Noord-*aa*, Zieriks-*ee*, *Ee*-land, *ei*-land, Krommen-*ie*, 't Ye bij Amsterdam, enz.

Zoo hadden ook enkele plaatsen in de Provincie Utrecht den naam van *Aa* of Ouden-*aa* ontvangen, omdat ze aan het water lagen.

---

[1]) Antiquitates Belgicae, of Nederl. Oudheden (1756) J. van Royen.
[2]) Jaarb. Niftarlake 1923.

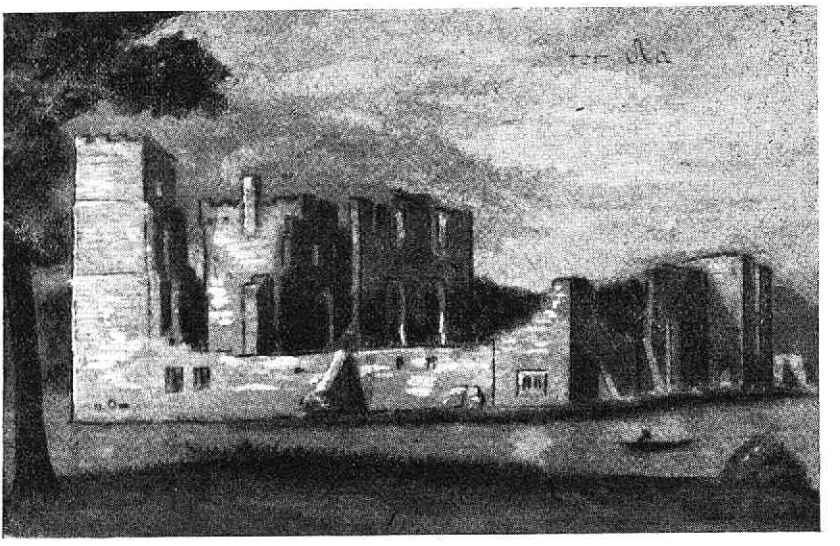

I. HET SLOT „TER AA".

Zeer vermaard is het Slot of Heerenhuys „Ter Aa" geweest, hetwelk gelegen was tusschen Breukelen en Nieuwersluis, en gebouwd door een zekeren heer Wouter (Wouther of Walter), die omstreeks 1159 leefde.

Lud. Smids schrijft [1]), dat op 20 April 1704, toen hij eens aandachtig het huis wilde opnemen, zich aan hem een ontoegankelijk plein vertoonde, waaromheen aan den rechterkant nog een ringmuur was, terwijl die ringmuur aan de linkerzijde bijna geheel was omgevallen.

Hij vervolgt dan:

„Op het einde, naar Breukelen, of naar de slinkerhand, was nog een overeindstaande helft, of doorsnede van een achtkantigen Tooren aan de zijde naar het plein, met zes doorgaande vensteren; zijnde van binnen, beneden aan den grond, nog eenige uithoeken van een laag gewelf. Voorders is van deezen Tooren, met een gracht, heden vol ruigte, gescheiden een vierkante Burg, van vooren opgescheurd, doch aan de andere drie zijden geheel en toegeslooten".

In 1672 was dit huis in handen der Franschen gevallen, „bedryvende daaromheen groote wreedheden, en als sy in den jare

---

[1]) Schatkamer der Nederl. Oudheden (1774).

1673 moesten vertrekken, schyden sy met stank, want den 21 July staken se dit huys in brant en verwoestten het sodanigh,

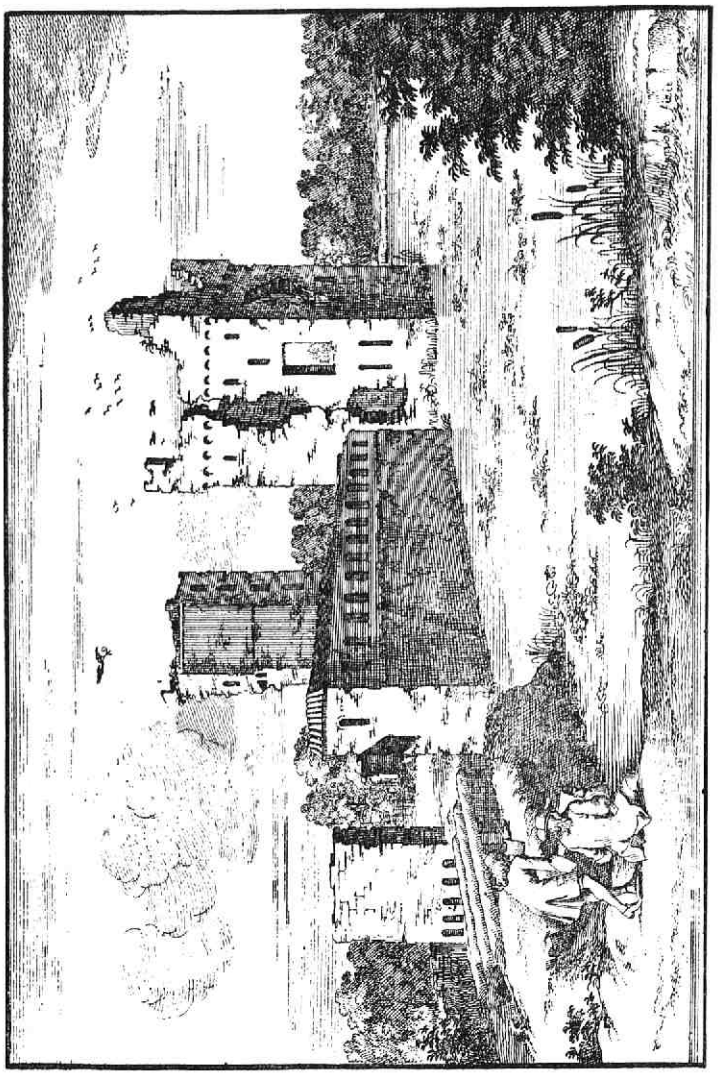

gelyk het hiernevens wierd vertoont, soodat daar tegenwoordig niet anders van te sien is als verwoeste puynhoopen, koelden hier haar moetwil, dat se doen konden sonder tegenstant" [1].

[1] Historie ofte Beschrijving van het Utrechtsche Bisdom (1719).

Het Slot was leenroerig aan het Sticht van Utrecht [1]).

Volgens Lud. Smids zou de eigenaar geweest zijn een zekere Heer Bonenge of Benenge, Gentenaar van geboorte.

De heerlijkheid had een wapen: roode dwarsbalk op een gouden veld [2]).

Een andere geschiedschrijver meldt [3]), dat dit slot reeds in 953 heeft bestaan, want er wordt melding van gemaakt, dat het goed, toen Graaf Otto zich tegen den Keizer verzette, verbeurd verklaard werd en aan Bisschop Balderik van Utrecht geschonken. Volgens dezen historicus moeten de Staten van Utrecht dit adellijke Slot in 1536 verklaard hebben te behooren tot de vrije riddermatige hofsteden.

De Heer A. J. van de Aa [4]) deelt mede, dat in 935 Graaf Otto zich aan de majesteit van Keizer Otto vergreep. Er is hier dus een klein verschil in de berichtgeving op te merken.

In oude brieven word dit slot ook wel genoemd Aha.

Diverse geslachten bewoonden het huis: In 1394 lezen we van den Heer Gerrit van der Aa, daarna van Gysbert van der Aa, vervolgens diens erfgename Agniese van der Aa, vrouw van Geryt van Renesse (1484). In 1539 Johan van Renes van der Aa. Na diverse eigenaars van dien naam komt het Slot in 1667 aan Mr. Hendrik Druyf en Corn. Sannius, executeurs van wijlen Jonkvrouw Anna van Renesse en wordt dan overgedragen aan Jonkheer Frederik van Renesse van der Aa, via Theodorus van der Perre. In 1694 krijgt Vrouwe Josina Sara van Brederode, weduwe van Jonkheer Frederik van Renesse van der Aa het goed in bezit. Het geslacht Renesse bezit het dan tot 1777, in welk jaar het geërfd wordt door een neef, Jan Pieter Nicolaas van Reede. (Diens kleinzoon was Burgemeester van Loenen en Loenersloot). In 1875 verwierf Jan Pieter Christiaan Baron van Reede tot ter Aa de heerlijkheid door legaat.

De laatst bekende erfgename, die slechts den titel erft, is Johanna Petronella Christina Henriëtte Barones van Reede tot ter Aa, echtgenoote van den Heer Leonard Cornelis van Kuyk. [5]) [6])

---

[1]) Plaatsbeschrijving Andries Schoemaker (Jaarb. 1923).

[2]) Jaarb. Niftarlake 1917.

[3]) Handwoordenboek Vaderl. Gesch. H. Verwoert (1851).

[4]) Aardrijksk. Woordenboek der Nederlanden.

[5]) Bijdr. Gesch. der Utr. Ridderhofsteden en Heerlijkheden Jhr. Mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland (1912).

[6]) Kasteelenboek.

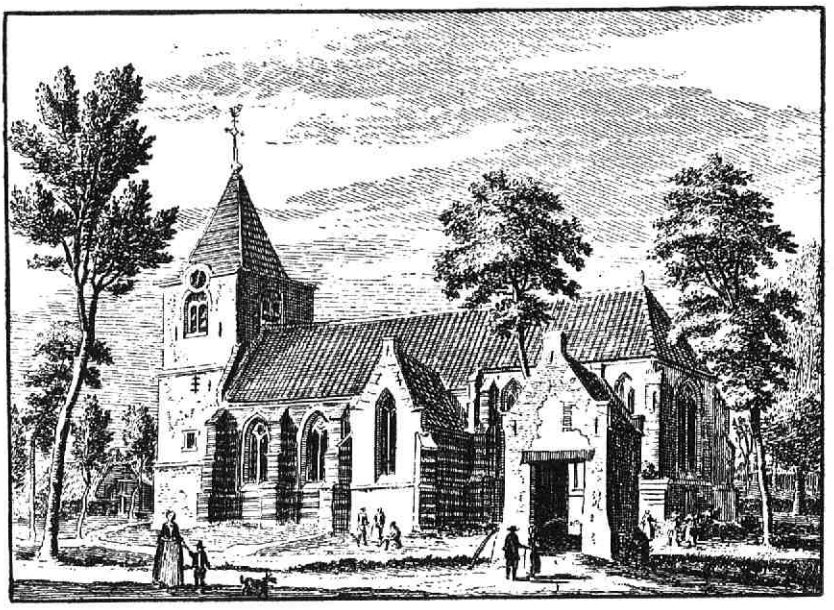

II. DE KERK VAN TER AA.

Iets verder van de Vecht gelegen, stond een Parochiekerk, die „De Kerk van Ter Aa" genoemd werd [1]).

Oude archieven maken melding van den Heer van Ter Aa, die de Kerk en het Kosterschap kon „vergeeven" en een predikant van den nieuwen godsdienst onderhield, buiten lasten van den Staat van Utrecht. Inkomsten van die Kerk en Parochie vond ik nergens vermeld [2]).

De Ned. Herv. Kerk, waarvan in Jaarb. 1923 een afbeelding stond, is een eenbeukige, baksteenen kruiskerk (Zandsteenblokjes langs vensters en in de beeren) met choor, uitgebouwde sacristie en westtoren. (XVd) [3]).

De torenspits is na 1568 hersteld, het koor in 1897 gerestaureerd.

Bij het schip zijn speklagen over den geheelen muur gebruikt, de vensterneggen hebben andere profileering dan in het koor. De toren is geheel zonder versiering (een enkel raamkozijn) gemetseld in afwisseling van kopse en strekse lagen; in den

[1]) Historie ofte Beschryving van 't Utrechtsche Bisdom (1719).
[2]) Historie ofte Beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom (1719).
[3]) Voorl. Lijst Mon. van Gesch. en Kunst deel I Prov. Utrecht. Blz. 50.

toren alsmede in de sacristie is een aardig gewelf op ribben. Van de acht vensters zijn er twee oud; er is nog een ruitje met Nederdaling van den H. Geest.

Het orgel is geschonken door familieleden ter gedachtenis aan Barones van Reede van ter Aa. Verder is er een gebrandschilderd raam, met het onderschrift „In honored memory of late Gerrit Jan Dyk of Amsterdam and Haarlem, and Eleonore Marie Oskamp, his wife, the beloved uncle and aunt of S. E. Earle de Reede de Ter Aa. Anno Dni. 1899". [1])

De weinig overgebleven Katholieken gingen in Maarssen ter kerk. [2])

In 1797 had zich een grensgeschil voorgedaan [3]) tusschen den Pastoor J. G. M. Dadelbeek te Slootdijk (gem. Loenen) en Pastoor J. van Schaik te Breukelen. Eerstgenoemde had namelijk per brief zijn beklag ingediend bij den „wydberoemden" Heer J. van Engelen, Aartspriester over het District van Utrecht, en Pastoor te Maarssen, dat de Pastoor van Breukelen 't van zich had kunnen verkrijgen om tot zijn parochie te trekken een aanzienlijk aantal der „vermogendste ingeseetenen, woonende in het *Draaysche gat* onder de gerechte van Loenen, in en om 't Dorp ter Aa, een gedeelte van 't Loendersloots gerechte, in de voorste en agterste bossen, onder een alleszins vreemd voorwensel van een sogenaamde schyding, waarvan nog d'overleedene Pastoor C. van Veen, nog zij Kerk- en armbesorgers niet de minste legaale kennis en aanschrijving hebben gehad, vermeenende zy zo zulks plaats konde hebben, dat d'overleedene pastoor en zij Kerk- en armbsorgers hierin volgens alle regelen van billijkheid en rechtvaardigheid hadden behooren gekend geweest te zijn, uyt hoofde van de nauwe betrekking, die er tusschen de gemeente en het onderhoud deszelfs armen bestaat, daaruyt een contrarie handelwijs niet dan de schrikkelykste gevolgen zoo voor hun Statie en armen in het bysonder als voor de Missie en algemeene rust van ons vaderland in het algemeen zouden kunnen voortvloeyen".

Hij vond het onredelijk, een nieuwe Statie door de ruïne van een andere te begunstigen, temeer, wijl de R. C. ingezetenen daar in ter Aa en omgeving van oudsher altijd en onafgebro-

[1]) Jaarb. 1923.
[2]) Historie ofte Beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom (1719).
[3]) Archief van de Gesch. v. h. Aartsbisdom Utrecht. XXXIX 183.

ken tot de „Statie" van Slootdijk behoord hadden. En met dezelfde breedsprakigheid gaat de brief dan verder, om ten slotte te eindigen met de conclusie:

„Waar uyt notoir, indien een conduite niet ten spoedigste en efficatieuselyk wordt tegengegaan, zy, Kerk- en armbesorgers, in de volstrekte onmogelykheid worden gebragt om hunne armen voortaan te kunnen alimenteeren, zo uyt hoofde van het gemis der armenpenningen van degeene die afgetrokken worden, als uyt de vermindering dergeene, die wel overgebleven zijn, maar niet kunnen en ook niet verpligt kunnende worden om d' armen van een geregt, waar meede zij niet van noode hebben, en waarvan zij geen voordeel genieten, te onderhouden. Dus, dat sy Kerk- en armbesorgers zig in d'onvermydelykste en onaangenaamste situatie zoude bevinden, om, hoe ongaarne ook, met het bedeelen der armen besonder met die van de geregte van Loenen, van het dorp Ter Aa en van Loendersloot te moeten ophouden, wordende tot de alimentatie voor de armen van Loenen alleen 's jaarlijks een somme van tussen de duyzend en elf hondert guldens vereyst, en waartoe de goede inwoonders van Loenen, met die geene zelfs, die men er aftrekt, nauwelijks een derde bedraagen, en alle zodanige gepaste en geoorloofde middelen te moeten aanwenden, waardoor zij de totale ruïne der Statie en armen van Slootdijk en Loenen, die zedert jaaren aanmerkelijk door vermindering der R. C. inwoonders en dagelijks toeneemende armoede verswakt is, voor te koomen".

Het antwoord [1]) was echter heel kort en zakelijk, en stelde den Pastoor van Slootdijk volkomen in het ongelijk. Het luidde ongeveer zoo, dat om verschillen te vermijden en te beëindigen, de grens tusschen de Statie, (Kerkelijke Gemeente) Slootdijk en de andere in Breukelen, *on*veranderd moest blijven, behalve dat twee huizen, gewoonlijk genoemd „Het Tolhuis" en „Het Huis ten Honderd" altijd zouden toegekend blijven aan de Statie Slootdijk.

III. HET SLOT „RUWIEL".

Bij de sloten, die oudtijds onder Breukelen behoorden, was ook het Slot „Ruwiel" (ook Ruweel, Ruwel, of Ruwele genaamd), niet ver van het huis „Ter Aa" gelegen, dat in het

[1]) Archief v. h. Aartsbisd. Utr. (1912).

jaar 1265 door Gijsbert Ruweel (of Ruwele) afstammeling van Ridder Arnold Loef (1226) gebouwd werd.

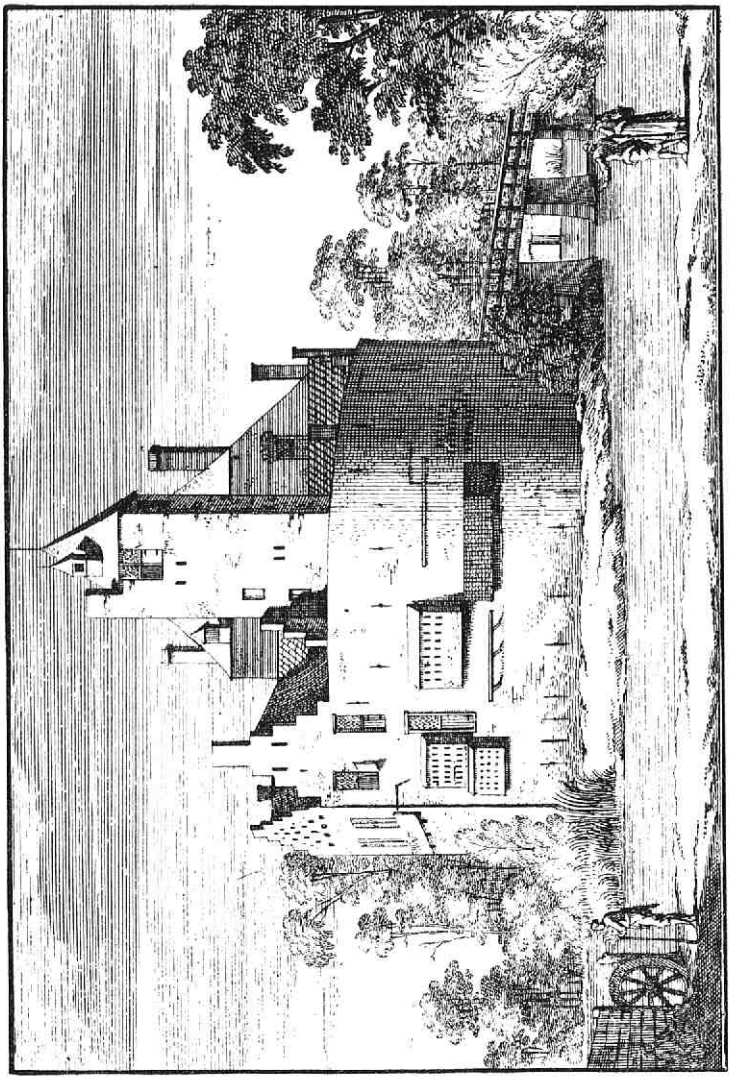

Vorengenoemde Lud. Smids beschrijft dit huis als volgt [1]):

„Een hooge puynhoop, van een heerenhuys, in het Sticht, gelegen achter Breukelen, niet heel verre van het Huys Ter Aa'.

[1]) Schatkamer Ned. Oudheden.

Het was namelijk óók in 1672 door de Franschen „na veele wisselvalligheden" afgebrand, Er was toen alleen nog maar te zien: „een muuragie met twee vensteren, synde de hooge Dammuur" die door den storm van 8 December 1704 geheel werd weggenomen. Deze „muuragie" stond op een ronden heuvel (door de dorpelingen „Rondwiel" genoemd), midden in het water.

Uit de oude geschiedenis blijkt, dat het huis in 1352 werd verkocht aan Wouter van Mynden, door Bisschop van Arkel, die het drie jaren tevoren had verworven, doordat zijn maarschalk het met geweld had ingenomen, omdat de „burgzaaten" op de landen van den bisschop kwamen stroopen.

Wouters zoon verkocht het goed weder aan anderen. Later behoorde de „ruïne" met haar „gerechtigheden" aan iemand in Brabant, wiens naam onbekend gebleven is. Tot zoover Lud. Smids [1]).

Op het huis „Ruwiel" was eertijds een vicarie gevestigd, „staande ter vergeevinghe" van den Heer van Nyenrode.

De goederen, die genoemde Vikary heeft bezeten, bestonden uit: 15 Mergen Lants item een lood silver 31.10. [2])

De heerlijkheid Ruwiel bestond uit de polders Kortrijk, Gieltjesdorp en Groot — en Klein Ter Aa, en bevatte het gebouw en eenige verstrooid liggende huizen.

De Heer A. J. van der Aa [3]) schrijft, dat Wouter van Mynden, Heer van Ruwiel, volgens zijn leeneed gehouden was, aan Jan van Arkel (den 47sten Bisschop van Utrecht) die het huis Groenenwoude te Woudenberg belegerd had, hulp te bieden, doch zijn plicht verzuimde en oogluikend toeliet, dat op zijn huis te Ruwiel bezetting lag, die het Sticht brandschatte. De Bisschop zond toen zijn Maarschalk naar Ruwiel en dwong het binnen enkele dagen tot overgave. Later heeft hij Wouther in rechten vervolgd.

Maar...., 't kwam weer goed. Wouther werd later genoodzaakt, opnieuw met den Bisschop te handelen, waarna hij zijn goed wederom ingelost kreeg. Volgens H. Verwoert [4]) kreeg Wouther het goed in 1357 slechts ter leen.

---

[1]) Schatkamer der Ned. Oudheden.
[2]) Historie ofte Beschr. v. h. Utr. Bisdom.
[3]) Aardr.k. Woordenboek der Nederlanden.
[4]) Vaderl. Woordenboek.

De boogschutters van Ruwiel hebben in het leger van Willem den Veroveraar gediend, waaruit men afleidt, dat het huis dappere „Burgzaten" gehad heeft [1]).

De geslachten, die het slot in eigendom gehad hebben, zijn vele geweest:

De eerstbekende was Gysbrecht van Ruwiel, die getuige was van Bisschop Hendrik van Utrecht (1265). In 1353 lezen we den naam van Ghisebrecht van Ysselsteyne en vervolgens Wouter van Mynden, Heer van Ruwiel en Loosdrecht, Sweder van Zuilen, diverse van Myndens, dan Agnes van Aeswyn, gehuwd met Floris van den Bongerd Vrouwe van Ruwiel (1563). Daarna Jonkheer Arend van Aeswyn en verder Jonkheer Gysbrecht van den Boetzelaer, als echtgenoot van Jonkvrouw Agnes van Aeswyn (1623). In 1677 behoort het goed aan Jonkheer Johan Alb. Vrijheer van Wylich, echtgenoot van Vrouwe Anna Catharina van den Boetzelaer.

In 1751 wordt eigenares Freule Anna Louise Sophia von Fuchs, in 1757 komt het aan Mr. Gerrit Corver Hooft, tot in 1895 Jan Elias Nicolaas Baron Sirtema van Grovestins de rij sluit van de eigenaren van het „Huys van Ruwiel met alle syne gerechtigheden, tins, tienden, en erven, met alle synen toebehooren". [2])

Gaan we af op hetgeen door den Pastoor van Slootdijk geschreven werd naar aanleiding van het genoemde grensgeschil, dan blijkt daaruit, dat er bosschen geweest zijn in de omgeving van Ter Aa, waar er zelfs ter nadere aanduiding gesproken werd van „voorste" en „achterste" bosschen. Helaas zijn deze geheel verdwenen.

Dat de Franschen in de buurt van Ter Aa danig hebben huisgehouden blijkt duidelijk uit een in mijn bezit zijnd oud Duitsch boekje [3]) waarin letterlijk vermeld staat:

„Der Französische Commendant auf den Hause zu Nieurode sandte die ersten Brandbrieffe nach den vorgedachten Dörffern, weil es unverlaubt war, einige Zufuhr dem Feinde zu senden, dannenhero weder Antwort noch Zeichen der Contribution denen Frantzosen überschikten.

Der Marggrav de Gentis sandte hierauf den zweiten Brand-

[1]) Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden.

[2]) Bijdr. tot de Gesch. der Utr. Ridderhofst. en Heerl.h. Jhr Mr. E. B. F. F. Wittert van Hoogland (1912).

[3]) Französische Tiranney (Uitgever en jaar onbekend).

brieff vom 5 September 1672 mit Befehl, in 4 Tagen 10 Schiffe mit Heu, in deren jedem 20 Fuder seyn sollten, zu liefern, mit beigefügter Straffe, wo sie sich damit nicht einstellen würden, so sollte der Schultz gefangen und de Plätze verbrannt werden.

Weil aber selbige mit gar wenig Wieszwacks versehen und bequemer das Turff als Heu liefern seynd, als konnte diese Anforderung nicht ins Werck gerichtet werden.

Damit nun die Franzosen ihre Tiranney und Grimmigkeit auf der Trauerbühne zu Waverveen und Botshol mercklich erwiesen, als zogen sie voller Freude mit 400 Mann aus Utrecht durch Breukelen und *Aa*, gerade nach Demmerick, also sie sich vertheilten, und die Helffte der Völcker nach Vinkeveen, die andere Helffte nach Mydrecht marchierte und Waverveen und Botshol vom Osten und Westen zugleich anzutasten.

Die jenigen so ihren Weg nach Vinkeveen nahmen, begaben sich, als sie dahin gekommen, vom Weg ab, auf die Werven der Bauern, umb sich daselbst stille zu halten, bisz sich das Los der jenigen, so durch Wilnis und Mydrecht zogen (als welcher Weg etwas länger war), vernehmen würden.

Nachdem nun die Zeit zu Ausführung dieses unglücklichen Werckes und dieser barbarischen Grausamkeit herannahete, stelleten sie sich nahe bey Ruigewilnis in Ordnung, mit dem Vornehmen, sobald sie das Los vernehmen würden, in Botshol zu ziehen, und ihr Absehen mit plündern, brennen und allerhand andern Greuel auszuführen".

Hieruit zien we, dat Ter Aa en omgeving veel van de Fransche benden geleden heeft. Geen wonder, dat de daar aanwezige kasteelen ten offer vielen aan de schennende handen der vijanden. Voorwaar, l'histoire se repète.

Van de voormalige glorie van Ter Aa is dan ook niets meer over.

Baambrugge, Juli 1947. W. F. GREVENSTUK.